

MEDIA ALS TRANSPORTEURS VAN HET GROTE GELUK

Over de confronterende samenhang van media en terrorisme

Jeroen Timmermans

Enkele uren na de aanslagen op de Londense metro, begin juli dit jaar, verscheen de Britse premier Tony Blair ten televisie om zijn geparalyseerde natie een hart onder de riem te steken. Stelt u zich eens voor u bent het terroristische brein achter de aanslagen, en u zit 's avonds in een troosteloze buitenwijk van Leeds naar deze toespraak te kijken. Nadat onder uw commando zojuist een kleine zestig mensen in een ondergronds inferno zijn vermoord en vele honderden verwond, hoort u hoe een berekenende Blair de Engelse bevolking oproept tot normaliteit, om door te gaan met hun alledaagse bedrijvigheid en morgen vooral weer, alsof niets is gebeurd, de metro naar het werk te nemen. Uw eerste reactie zal wellicht zijn 'verdorie, ze trekken zich niets van me aan', maar daar u een intelligente terrorist bent, begrijpt u weldra dat u met vlag en wimpel in uw missie bent geslaagd. Uw bommen hebben doel getroffen. U weet nu dat ze in *Downing Street* en in *the Oval Office* voor u sidderen. Niet vanwege die paar staven springstof die met Allahs vermeende zegen in een metrotunnel tot ontploffing zijn gebracht, maar vanwege de mogelijke conservatieve reactie van de bevolking en de rampzalige gevolgen daarvan voor de wereldeconomie.

De tweede reeks aanslagen, twee weken later, was zo mogelijk nog onthullender: leverde de eerste aanval nog 59 dode slachtoffers op, twee weken later bleken tot ons aller teleurstelling slechts twee lichtgewonden te betreuren. Het verwachte mediaspektakel van rookpluimen, loeiende sirenes en heldenverhalen bleef deze keer uit. Een paar onnozele, onschadelijke ontstekingsmechanismen waren voldoende om het Londense openbaar vervoer een dag plat te leggen. Osama Bin Laden heeft ons precies waar hij ons hebben wil: een nerveus om zich heen kijkende Arabische man met een rugzak volstaat om het openbare leven in een Westerse metropool volledig te ontwrichten. Hoewel nog nooit zoveel geld aan terrorismebestrijding is uitgegeven, is terrorisme nog nooit zo eenvoudig geweest als nu.

Laten we eens proberen erachter te komen wat er deze zomer *werkelijk* is voorgevallen in London. Wat is de *terror* van het moderne terrorisme van antiwesterse signatuur? De jarenlange malaise in de luchtvaart- en toeristenbranche tijdens de nasleep van de aanslagen op het *World Trade Center* in 2001 heeft ons zoveel *angst* voor een herhaalde ineenstorting van vitale delen van de wereldeconomie ingeboezemd, dat politici al het mogelijke bewerkstelligen om ook onder extreme omstandigheden de schijn van normaliteit hoog te houden. We zouden het terrorisme daarom met evenveel recht 'apathisme' kunnen noemen: door in te spelen op onze diepste angst omtrent de wereld, noopt het terrorisme tot onverschilligheid. Dit is de cynische waarheid van de bewuste toespraak van premier Blair: het rijden van de metro's is belangrijker dan het leven van een Brit. De ware oorzaak van de angst voor het terrorisme is niet de angst voor het verlies van mensenlevens, maar de angst voor de dreigende, torenhoge economische verliezen na een aanslag; de angst voor een ontwrichting van het logistiek-economische systeem. Liever hebben we 50 dode Londonaars, dan een lam gelegd openbaar vervoer! Meer dan met losgeslagen moslimfundamentalisten confronteert het terrorisme ons met onszelf. Het terrorisme veroorzaakt welbeschouwd een angst om de angstloosheid: het terrorisme onthult onze huiveringwekkende onverschilligheid

jegens het individuele leven. Ik wil in het licht van deze eerste analyse de stelling opwerpen dat Osama Bin Laden ons Westerlingen beter begrijpt dan we onszelf begrijpen. Om deze stelling goed te kunnen begrijpen is het noodzakelijk dat we ons allereerst bezinnen op wat het inhoudt in een mediasamenleving te leven.

Media zijn middelen ter meerdere beweging. We kunnen media classificeren als onto-kinetische werktuigen: hun zijnsmodus ligt in hun vermogen tot bewegingsoverdracht. Een medium is een middel dat materie of informatie spatio-temporeel transporteert. Zo kunnen we tot media het boek rekenen, als tijdsoverbruggende informatiedrager, maar ook de auto als vervoersmedium van materiële verplaatsing door de ruimte. In hun tweevoudige hoedanigheid vormen media het snel kloppende hart van iedere moderne samenleving: we zijn in ons overleven zowel op mobiliteit van goederen en personen als op de overdracht van informatie aangewezen. Concreter gesteld: zonder vrachtwagens blijven de supermarkten leeg en zonder adequaat onderwijs leren we geen beroep. Het is in deze veelbetekenend dat de Duitse bevolking enkele maanden geleden in een televisieshow het wiel tot belangrijkste van alle menselijke uitvindingen heeft uitgeroepen. Zonder media zijn we als moderne samenleving ten dode opgeschreven.

Behalve fysieke levensnoodzaak zijn media in de recente geschiedenis ook op ethisch vlak van steeds groter belang geworden. Cultuur betekent niet alleen het bemiddelde overdragen van informatie, maar ook het stichten van een leefbaar, zinvol domein in een onherbergzame, van zin gespeende natuurlijke wereld. Een mens waant zich veilig, weet zijn bestaan belangrijk en zinvol in de geborgen opname in een intersubjectieve samenhang, berustend op het principe van wederzijdse zorg en erkenning. Nu het kampvuur door de televisie en het verhalen vertellen door de film zijn vervangen, zijn media het sociale cement geworden dat mensen op verzamelende wijze bijeen houdt. Sociale interacties worden in het digitale tijdperk geschraagd door mediamieke processen; *ebooks* brengen de generaties tot elkaar, telefonie en elektronisch dataverkeer hebben van de wereld één tijdzone gemaakt en laten mensen wereldwijd met lichtsnelheid met elkaar communiceren, en het vliegtuig brengt ons binnen 24 uur naar elke windstreek op aarde. Daarbij komt dat het sociale referentiekader zich in het mediatijdperk exponentieel heeft vergroot: dankzij radio, televisie, internet, scheepvaart, vliegverkeer en satellietbeelden heeft zich het concept van een planetaire *mensheid* kunnen ontwikkelen. Van stamleden, zijn we streekgenoten, landgenoten en tenslotte wereldburgers geworden. Door het aaneenschakelen van de werelddelen tot een mondiaal heden en het logistieke beschikbaar maken van zelfs de verst afgelegen uithoeken van de planeet hebben media het project 'globalisering' voltooid voor de twee miljard bevoorrechte inwoners van de Eerste Wereld. Zowel in de geschetste economische als culturele zin zijn media gedurende de mensheidsgeschiedenis de *transporteurs van het grote geluk* geweest: door het faciliteren van grootschalige mobiliteit van kapitaal, door informationele inschrijving van jonge mensen in het vertoog van de technologische orde, en door het mediamieke scheppen van sociale cohesie en het stichten van intersubjectieve ervaringen van zinvolheid, hebben media ons de onwaarschijnlijke welstand gebracht die we heden ten dage ondervinden.

Samengevat: media maken de mobiele mens mogelijk. En meer mobiliteit betekent meer maatschappelijke voorspoed. In zijn boek *Eurotaoïsme* laat Peter Sloterdijk zien dat mobiliteit het wezen van de moderniteit is en vrijheid *de facto* neerkomt op bewegingsvrijheid. In de moderniteit handelen mensen ten gevolge van de schok die hen overviel, toen ze erachter kwamen wezen te zijn in het heelal. Door God verlaten en door de moderne kosmologie verbannen naar een onbeduidende zij-arm van het zonnestelsel, heeft de mens zich sinds de Renaissance, vertrouwend op zijn morele rationaliteit, wetenschappelijke inzicht en technische vernuft, van de middeleeuwse bindingen door het geloof bevrijd, en zichzelf goddelijke, verlossende trekken toegedicht. De Westerse mens heeft als *maître et possesseur*

de la nature God van zijn troon gestoten en beschouwt zichzelf als de intelligente designer van de beschaafde wereld. Wie modern is wacht niet op het verlossende oordeel Gods, maar schept op eigen kracht het paradijs op aarde. Ten gevolge van deze culturele paradigmawisseling, later *Verlichting* genoemd, lijden we in het Westen aan de kwaal dat we een leven pas dan als menswaardig, als zinvol ervaren, wanneer we een actief, scheppend leven leiden, wanneer we in vrijheid handelen vanuit een ethische impuls tot zelfbeweging. De ons mensen kenmerkende vrijheid ligt in het vermogen, om spontaan, op grond van een idee, een bewegingssequentie in gang te zetten. De mens is als subject de *zich bewegende bewegener* van de wereld. Het is een beweging die uiteindelijk zichzelf dient: vooruitgang betekent volgens deze logica een toename van de bewegingscapaciteit.¹ Wat neohumanisten bedrieglijk *sociaal-politieke vooruitgang* noemen, komt – onder het morele mantel van de realisatie van de menselijke vrijheid – in de praktijk neer op steeds snellere, gemediatiseerde *voortgang*, op een megalomaan stempel dat zich almaar dieper in de natuur drukt. Omdat we gestage bewegingstoename tot doel van onze inspanningen hebben gemaakt, vormen media in de moderne wereld de sleutels tot een bevredigd leven. Door het gebruik van mediale technieken ontdoen we ons progressief van fysieke bewegingsrestricties. Door de afname van de weerstand van ons lichaam wordt het gevoel van vrijheid van de geest vergroot.²

Deze moraal van bewegingsvrijheid, van de vrijheid zich te verplaatsen, verklaart niet alleen waarom het *automobil* onze allerheiligste koe is, maar baant tevens de weg naar de eerder opgeworpen stelling dat Osama Bin Laden ons beter begrijpt dan we onszelf kunnen, of misschien wel *willen* begrijpen. Door hun aanvallen steevast tegen knooppunten van mobiliteit te richten, de symbolen bij uitstek van onze mondiaal georganiseerde en grenzeloos geconcipieerde droomwereld, treffen terroristische organisaties met hun acties het miskende, voor vanzelfsprekend aangenomen hart van onze samenleving. De vliegende bommen van Washington en New York en de uitgebrande treinen in Madrid herinneren ons pijnlijk aan het kinetische apriori van onze moraal. Vandaar ook de aanslag op de Londonse metro: als de oudste metro ter wereld, heeft zij zich ontpopt als het symbool van de bloedsomloop in het lichaam van de transportonderneming *Moderniteit*.³ Terroristen hebben ons fantasma van de vrije, weerstandsloze beweeglijkheid in het vizier gekregen en onze feitelijke afhankelijkheid van vervoersmedia vernietigend onthuld. Internationale terreurnetwerken buiten de dubbele medialiteit waarop het Westerse wereldcomfortgebouw (Sloterdijk) rust koelbloedig uit: ze mikken hun pijlen op de achilleshiel van onze samenleving - de logistieke sector – en gebruiken het bestaande netwerk van communicatiemedia om daar zo veel mogelijk mensen *live* getuige van te laten zijn. De grootste schade van een terroristische daad wordt nooit aangericht door de detonatie en de lokale verwoestingen van de bom, maar door de globale resonantie van de ontploffing in de wereldwijd vertakte mediakanalen. Zo legt het terrorisme door de gekozen doelwitten het onvermijdelijke, aan het globale kapitalisme eigen cynisme bloot, dat economische hoogconjunctuur boven levens van burgers plaatst. Daar de gevolgen van een ernstige disruptie van het systeem, zoals de aanslagen in de VS hebben laten zien, op termijn nog rampzaliger zouden zijn dan de aanslag zelf, zijn we gedwongen de bittere pil van arbitraire terreur te slikken. We kunnen het ons simpelweg niet veroorloven de auto de laten staan of het vliegtuig niet te nemen, ondanks alle evidente gevaren. Voor de terrorist betekent dit een dubbelzinnig, macaber succes van zijn aanslagen: hoewel onze hardnekkige volharding in automobiliteit hem een onaflatende stroom aan slachtoffers garandeert, ketsen

¹ Vgl. Peter Sloterdijk, *Eurotaoïsme*, Amsterdam, 1991, 28-48.

² Vgl. wat Henk Oosterling hierover schrijft: “Door visuele distantie – van schrift tot tv-camera’s – en mediale versnelling van beweging – van paard via auto tot ruimteschip – zijn wij losgekomen van de materiële druk: de weerstand van ons lichaam. Het effect is een gevoel van vrijheid.” (Oosterling in: De Mul, *Filosofie in Cyberspace*, Kampen, 2002, 296).

³ Vgl. hierbij Gerhard Matzig in *NRC - bijlage Opinie en Debat*, dd. 09-07-2005.

zijn bommen af op het pantser van de politieke onverzettelijkheid. De wrange, paradoxale waarheid van het mediaterrorisme is dat het aan zijn eigen succes ten onder gaat. Osama Bin Laden begrijpt ons té goed: hij heeft zijn vinger op de zeerste plek van onze globale economie gelegd, maar omdat we als internationale gemeenschap geen andere keus hebben dan het bloed door onze verkeersaders rijkelijk te laten stromen, zal hij op blijvende negatie kunnen rekenen, want een stilstaande metro betekent - letterlijk - een hartinfarct.⁴

Bestaat er een juist antwoord op terroristische aanslagen? De doeltreffendste remedie tegen terrorisme zou zonder twijfel het doodzwijgen ervan door de journalistieke media zijn. Terroristen parasiteren immers op het systeem van het onmiddellijke, globale informeren van de bevolking. Zonder tv-verslaggeving, het angstzaaiende medium bij uitstek, zou een terroristische daad volkomen zinloos zijn. Maar in een door verveling geteisterde spektakelmaatschappij met een moraal van het vrije woord en volledige transparantie, waarin gebeurtenissen zijn verworpen tot *media-events*, berust de droom van een informatiestop op ijdele hoop. Tony Blair lijkt, onder het huidige politiek-economische gesternte, in zijn monolithische afkeur van het terrorisme – het aan de kaak stellen van de *evil ideology* - en de tragische negatie van de gevolgen de enig mogelijke reactie te hebben gegeven. Wij buigen noch barsten, en evenmin doen zij. Aangezien het een utopie is te verwachten dat we het terrorisme langs repressieve weg ooit tot op het bot zullen uitroeien, heeft het er alle schijn van dat we de *status quo* moeten aanvaarden. Zolang we niet bereid zijn onze invloedssferen in het Midden-Oosten te reduceren en de Verenigde Staten hun aanmatigende rol van wereldpolitieman niet opgeven, zullen de zelfmoordbommen blijven ontploffen. Het islamitische terrorisme plaatst ons met elke aanslag voor een hartverscheurend dilemma, dat onlosmakelijk met onze laatmoderne samenlevingsvorm verbonden is. Het terrorisme behoort in de 21^e Eeuw als het geaccepteerde ‘andere’, als de cynische keerzijde, tot de ingecalculerde prijs van onze hoge levensstandaard.

Laten we niet vergeten dat terroristen, van welke gezindte dan ook, in de meerderheid van de gevallen een strategisch doel voor ogen hebben, zoals de bevrijding van bezette gebieden in Irak en Palestina. Terroristen voeren lang niet altijd principiële strijd tegen de Westerse beschaving als zodanig, maar tegen het nieuwe, Westerse oliekolonialisme en de gewelddadige export van democratie.⁵ Religie, en de daarop gebaseerde verwerping van de decadente, ongelovige, kapitalistische levensstijl, vormt slechts de legitimerende kapstok waaraan terroristen hun moorddadige praktijken ophangen. Weliswaar zorgen stagnerende economische ontwikkelingen, de combinatie van explosieve bevolkingsgroei en ontbrekend toekomstperspectief voor jonge mensen en politieke onvrede over de zittende, autoritaire regimes in het Midden Oosten, voor een belangrijke voedingsbodem van religieus fundamentalisme, maar om achter de drijfveren van mensen te komen, die zich met hulp van een ceintuur des doods naar de hemel katapulteren, hoeven we niet diep in de Koran te duiken. Uit een recent Amerikaans onderzoek naar de beweegredenen van zelfmoordenaars is gebleken dat hun daad zelden uit zuiver religieuze of ideologische motieven voortkomt, maar veeleer uit pure woede tegen in hun ogen wederrechtelijke politieke acties, zoals de geallieerde interventies in Afghanistan en Irak.⁶ De aanslagen in London hadden het bespoedigen van terugtrekking van Britse troepen uit Arabische landen en het beëindigen van militaire oppressie van Moslims tot doel. De uitvoerders van terroristische daden zijn in de meeste gevallen geen fanatieke wereldverbeteraars, wat ze bij gebrek aan een politieke agenda

⁴ Idem.

⁵ Zo hadden de aanslagen van 9/11 het forceren van de terugtrekking van Amerikaanse troepen uit Saoedi-Arabië, het heiligste islamitische land tot doel. De werking was zoals we nu weten averechts, doordat de aanslagen indirect de tweede Golfoorlog tot gevolg hadden.

⁶ Zie het artikel van Michael Persson, in de bijlage *Kennis*, in *De Volkskrant*, dd. 23 juli 2005.

niet eens kúnnen zijn, maar worden gedreven door zeer verklaarbaar ressentiment. De genade Gods, de 72 maagden die de jonge geloofshelden na hun daad van zelfopoffering in het paradijs verwelkomen en het postuum gevierde martelaarschap, vormen hooguit de zalf op de wond van hun noodlottige keuze. Hoewel de rol van religie in deze zeker niet gebagatelliseerd mag worden, is er bij de recente uitbraak van islamitisch terrorisme geen sprake van een botsing van religieuze wereldbeschouwingen. Wél een botsing van politieke en economische belangen. Aan het antiwesterse terrorisme zal geen eind komen, zolang we de reële bodem van het terrorisme, het laatmoderne, kapitalistische kolonialisme, niet zijn ideologische voedingsstoffen ontnemen. Wat herkenbaarder gesteld: zolang we niet bereid zijn het automobiel te laten staan, blijven we ons bewegen in rijdende bommen.